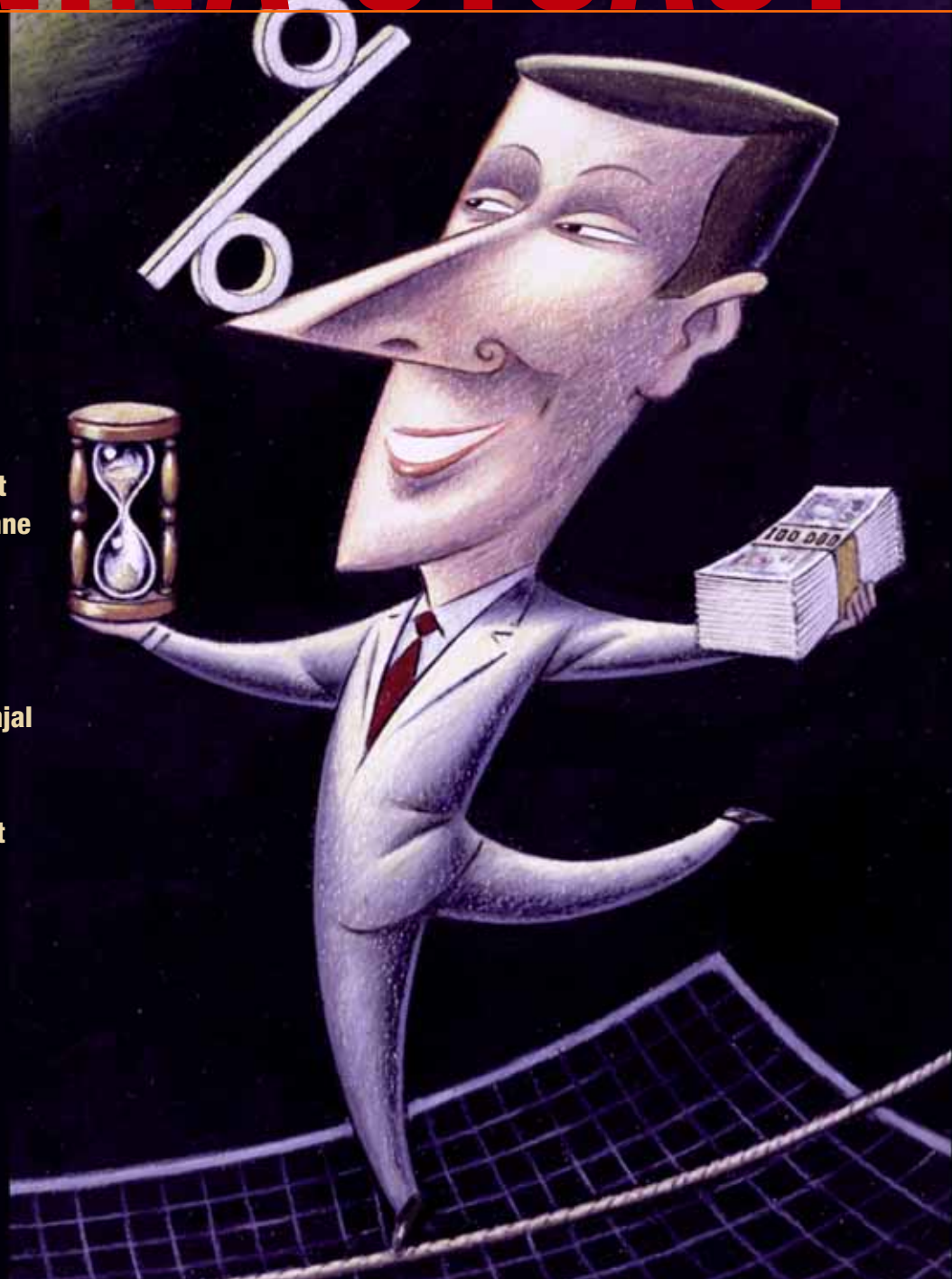

EGA NINA OTSAST

MERLE NURMOJA
TALIS BACHMANN

Nii väidab eesti rahvatarkus. Charles Darwin kirjeldab oma autobiograafias huvitavat seika, mis juhtunudtemaga enne kuulsusrikast ekspeditsiooni. Nimelt ähvardanud Darwinit laevast mahajätmine, kuna laevakapten arvas, et oskab inimloomust ainuüksi näo põhjal hinnata ja oli veendunud, et sellise ninaga mehel nagu Darwin pole kindlasti piisavalt energiat ja kindlameelsust, mis on hädavajalik niisuguse pika merereisi jaoks.

Kuigi võime Beagle'i kapteni mõttes välja naerda ning endale kinnitada, et raamatut kaane järgi hinnata ei ole mõistlik, peame tunnistama, et tegelikult anname analoogilisi hinnanguid iga päev. Põhjust ei ole vaja otsida kaugelt – nägu lihtsalt on midagi enam kui vaid osa inimese demograafilisest identiteedist. Näol on tugev kommu-

nikatiivne jõud, nägu jagab meile infot inimese vanuse, soo, rassi, emotsioonide ning tervisliku seisundi kohta. Kuid mitte ainult. Darwini näide annab aimu sellest, et igapäevases suhtluses ei piirdu me ainult inimese vanuse või emotsioonide kindlakstegemisega, vaid püüame nägudest välja lugeda ka vihjeid iseloomu, intelligentsuse, elukutse ja

muu säärase kohta. Cesare Lombroso, Franz-Joseph Galli, Johann Kaspar Lavateri ja Sir Francis Galtoni varasemad sensatsioonimaigulised tööd teatud isikuomaduste ja konkreetsete näotunnuste vahelistest seostest ei ole küll ajaproovile vastu pidanud, kuid leidub piisavalt tänapäevaseid aktsepteeritud tulemusi, mis näitavad, et teatud isikuomaduste ja

VÕI MEEST TUNDA

näokonfiguratsioonide ehk näotunnuste ruumiliselt korrastatud kogumite vahel on seosed täiesti olemas. Samuti näitab veenvalt suur hulk uuringuid, näiteks Leslie A. Zebrowitzi ja Mary Ann Collinsi ning Linda Albrighti, David A. Kenny Kenny ja Thomas E. Malloy omad, et erinevate omaduste näopõhisel tajumisel saavad hindajad mittejuhuslikke tulemusi. Sõltumatute hindajate hinnangute kokkulangevus on seejuures märkimisväärselt kõrge.

Millel põhinevad need mittejuhuslikud tulemused? See küsimus on viinud suure hulga eksperimentideni. Nende tulemused viitavad ühelt poolt sotsiaalsete uskumuste ja stereotüüpide mõjule, teisalt asjaolule, et teatud näotunnustel ja näoväljendustel on nägude tajus domineeriv roll.

SÜMMEETRILISUS JA PROPORTSIONAALSUS

Näo sümmeetria ja proportsioonid on olnud huvipakkuv teema alates antiikkultuurist. Sel ajal peeti esteetiliselt kauniks õigete proportsioonidega nägu. Kuldlõike (ingl *golden section*) mõistegi pärineb just kõnealusest ajajärgust ning nii Aristoteles kui Platon pidasid just seda tõelise puhta ilu standardiks, mille proportsioone seati suhte 5/8 reeglist lähtudes. Tänapäevalgi ei ole see vana teadmine kusagile kadunud, mida kinnitab hulk uuringuid, näiteks Johanna E. Scheibi, Steven W. Gangestadi ja Randy Thornhilli oma. Sümmeetrilist ja proportsionaalset nägu tajutakse endiselt atraktiivsema ja kenamana.

Miks on näo sümmeetrilisusel ning proportsionaalsusel inimese hindamisel nii oluline roll? Sellele küsimusele võib vastata mitmeti. Näiteks evolutsioonilisest seisukohast vaadates saab öelda, et ilmselt viitab heade proportsioonidega nägu headele geenidele, tervisele ja viljakusele ehk siis kvaliteedile. Loomariigist saab tuua palju näiteid selle kohta, kuidas sümmeetrilisus võib mõjutada partneri valikut. Inimühiskonnas pole see kriteerium mõistagi ainus. Lisaks soojätkamise eesmärgile on meil partnerit valides teisi olulisi motiive, nii et ei saa otseselt väita, nagu oleks näo sümmeetrilisus siinkohal olulisim kriteerium.

ATRAKTIIVSUS

Atraktiivsus on vaieldamatult üks enam uuritud näoomadusi ning kindlasti ka midagi sellist, mida paljud meist endale sooviksid. Põhjusi võib leida mitmesuguseid, ehkki kõik need saavad alguse samast allikast – soovist meeldida teistele ehk siis kaaslastele, potentsiaalsele partnerile, tööandjale. Ja miks ka mitte – atraktiivsemat inimest tajutakse omakorda edukamana, elujõulisemana ning tänu üleüldistamisefektile (ingl *overgeneralization effect*) ka paremana, st talle omistatakse rohkem positiivseid omadusi. Näitena võib tuua kas või traditsioonilised muinasjutud, kus ilus on hea ja kole on paha. Tõsi, uuema aja lastekangelaste hulgast leiab ka teistsuguseid, müüte purustavaid näiteid, nagu Shrek.

Loomulikult võib atraktiivsus avalduda mitmes vormis. Atraktiivne võib olla nii “tahumatu” näoga Clint Eastwood kui ka lapseliku näoga Robbie Williams, see sõltub hindajast ja kontekstist. Eran-

NÄOL ON TUGEV KOMMUNIKATIIVNE JÕUD, NÄGU JAGAB MEILE INFOT INIMESE VANUSE, SOO, RASSI, EMOTSIOONIDE NING TERVISLIKU SEISUNDI KOHTA.

Uuema aja lastekangelaste hulgast leiab ka müüte purustavaid näiteid, nagu Shrek.

deid kõrvale jättes saab sellegipoolest välja tuua ka mõned üldistavad tunnustekogumid.

KESKMINE NÄGU

Ilus nägu on heas mõttes keskmine nägu – selles ei tundu midagi ebaloomulikku, ükski näotunnus ei ole karjuvalt teisest üle, selles näos pole midagi ebaharilikku. Võime öelda, et eespool kirjeldatud sümmeetriline nägu ilmselt ongi suuresti heas mõttes keskmine nägu. Juba aastakümneid tagasi märkasid Austraalia psühholoogid, et kui paljude inimeste näopiltide alusel sünteesiti n-ö keskmine nägu, pälvis see kõrgemaid meeldivushinnanguid kui enamik algsetest nägudest.

SOOLISED PROTOTÜÜBID

Kindlasti mängivad nägude ja eriti atraktiivsuse tajus olulist rolli ka teatud soolised tunnused. Ega siis muidu iseloomustaks me inimeste nägusid muu hulgas kui mehelikke, seda ka naiste puhul, või kui naiselikke, seda ka meeste puhul. Prototüüpne naise nägu on prototüüpest mehe näost ümaram, suuremate silmadega, väiksema nina ja lõuaga ning lopsakamate huultega. Ilukirurgias kajastub see ilmselt põhiliste näooperatsioonide sihtmärkide valikus. Nimetatud tunnused mängivad ka atraktiivsuse tajus olulist osa ja naise, kel näiteks on tugev lõug, peetakse vähem atraktiivseks kui väiksema lõuaga suguõdesid. Samas kehtib meeste atraktiivsuse tajus vastupidine reegel. Seega – mida sooliselt prototüüpsem on nägu, seda atraktiivsemaks seda üldjuhul peetakse.

Muidugi ei tohi unustada rahvatarkust, et ilu on vaataja silmades. Nagu eespool mainitud, võib atraktiivsus avalduda mitmetes vormides ning inimese isiklik maitse mängib ka siinkohal mitte vähetahtsat rolli. Väga tabavalt on ühes oma artiklis öelnud Johannes Hönekopp Chemnitzsi Tehnikaülikoolist Saksamaalt: “Neil päevadel, kus me vihkame seda nägu, kes meile peeglist vastu vaatab, võiks meid lohutada kaks mõtet: esiteks, inimese enda arvamus oma atraktiivsusest ning teiste arvamus on omavahel väga nõrgalt seotud, ning teiseks – iga inimene on ilus, vähemalt mõne jaoks.”

LAPSELIKE TUNNUSTEGA NÄOD

Katie Holmes

Leonardo DiCaprio

Bruce Willis

Sheryl Crow

TÄISKASVANULIKE TUNNUSTEGA NÄOD

LAPSELIKKUS JA TÄISKASVANULIKKUS

Atraktiivsuse kõrval on teine enam uuritud näomaduste mõõde lapselikust-täiskasvanulikkus, mille erinevused on lugejale ilmselt arusaadavad. Lapselikku nägu iseloomustavad suuremad silmad, kõrgem laup, ümarad põsed, väike lõug, kõrgemal asetsevad kulmud. See tunnuskoogum muudab näo armsaks ja lapselikuks. Taoliste tunnustega inimesele omistatakse ka isiksuseks lapsele omaiseid jooni, nagu nõrgem, alluvam, soojem, mõjutatavam. Viimast kinnitab ka autorite poolt Eestis läbi viidud uuring – näo põhjal tajutud sisendatavus korreleerub oluliselt tajutud lapselikkusega.

Naise puhul on leitud, et lapselikud näotunnused seostuvad ka atraktiivsusega, st et lapselike tunnustega naise nägu tajutakse atraktiivsemana kui täiskasvanuliku naisenägu. Meeste puhul seda seost leitud ei ole ning tõenäoliselt seetõttu, et prototüüpne mehenägu ei sisalda endas lapselikke tunnuseid, samas kui prototüüpsel naisenäol on sarnasusi lapse näoga rohkem.

KOLM ELEMENTAARTUNNUST

Eelnevalt käsitletud proportsionaalsus, atraktiivsus ning lapselikkus on nägude tajus kolm kõige enam uurimist leidnud kvaliteeti ning tuleb tunnistada, et ilmselt ka kolm kõige põhilisemat, informatiivsemat. Just nende kolme kvaliteedi baasil kujundame tihti oma esmaarvamuse teisest inimesest – eriti kui muud informatsiooni napib või ei ole üldse. Uuringute tulemusedki tõendavad, et näiteks esmahinnangu inimese intelligentsusele, usaldusväärsusele, aususele, heatahtlikkusele ja teistele taolistele omadustele anname neile kolmele elementaarkvaliteedile tuginedes.

Võtame näiteks intelligentsuse. Tege-

mist on omadusega, mille hindamine on paljudes situatsioonides üsna oluline ning mille omamine – või siis oskus selline näida – pole kunagi liiast. Milline nägu signaaliseerib hindaja jaoks arukust, taiplikkust või selle puudumist? Kõrge laup ja prillid? Selge silmavaade? Leslie A. Zebrowitz Brandeisi Ülikoolist USA-s ja tema kolleegid on uurinud näopõhiselt tajutud intelligentsust ning leidnud, et atraktiivsus mängib siinkohal olulist vahendajarolli – atraktiivsemana tajutavat nägu tajutakse ühtlasi ka intelligentsemana. Kas see ka tegelikult nii on, jääb esialgu vaidlusaluseks küsimuseks, kuna uurimistulemused on seni olnud küllaltki vastakad. Lisaks atraktiivsusele on uuringud välja toonud veel mitmeid intelligentsusele viitavaid aspekte, milleks on tõsine ja enesekindel ilme, täiskasvanulik nägu.

Kui püüda siduda uurimistulemusi igapäevase eluga, siis esmapilgul panevad hämmastama Alexander Todorovi ja tema kolleegide ajakirjas Science avaldatud uurimistulemused, millest selgub, et valimiskampanias osutuvad edukamateks poliitikud, keda hinnatakse nende näo põhjal kompetentsemaks. Kas me tõesti oleme nii pealiskaudsed? Sealjuures piisab näopõhiseks kompetentsuse hindamiseks, kui poliitiku näopilti esitada vaid 100 millisekundit. Spontaanse tajuhinnangu põhjal olid näiteks USA Senati valimiste tulemused vahemikus 2000–2004 õigesti ennustatavad 71,6 protsendil juhtudest. Nii et kõrge intelligentsus, kompetentsus või oskus selline näida mängivad oma kindlat osa paljudes situatsioonides.

Või võtame järgmised, paljudes igapäevastes ja professionaalsetes, näiteks õigusala olukordades hindamise mõttes

tähtsad omadused, nagu ausus ning valelikkus. Hulk eksperimentaalseid uurimusi toetab, et ei eksisteeri ühtegi universaalset ja ainukindlat valetamise märki. Ent kui rääkida sellest omadusest mulje jätmise kontekstis, siis leiavad hindajad, et atraktiivsus, meeldivus, lapselikkus on need kvaliteedid, mis muudavad näo just kui ausamaks, usaldust äratavamaks.

Kuid mitte ainult näo morfoloogilised tunnused ei mängi olulist rolli teiste inimeste tajus, oma osa mängivad selles protsessis ka emotsioonid, näoväljendused. Rõõmsaimelist nägu tajutakse näiteks atraktiivsemana, sotsiaalsemana, aga ka optimistlikumana, heatahtlikumana, mõjutatavamana. Tõsist või kurjaimelist nägu tajutakse aga domineerivamana, neurootilisemana.

PIISAB VÄHESEST INFOST

Suhtlemispsühholoogia kaudu on paljudele ilmselt tuttav teadmine, et meile piisab väga vähesest infost, kujundamiseks muljet teisest, näiteks meie jaoks võrast inimesest. Seda tõdemust aitavad kinnitada ka mitmed uuringud nägude taju valdkonnast, mis on keskendunud muu hulgas sellistele küsimustele nagu:

- kui kaua me peame teise inimese nägu vaatama, et tema isiku osas mingi seisukoht võtta;
- millised on need ajustruktuurid, mis vahendavad näopõhist isikuomaduste tajumist; nii näib näiteks, et mandeltuum

ILUS NÄGU ON HEAS MÖTTES KESKMINE NÄGU – SELLES EI TUNDU MIDAGI EBALOOMULIKKU, ÜKSKI NÄOTUNNUS EI OLE KARJUVALT TEISEST ÜLE.

suudab olla usaldusväärse "automaat-hindaja" ka teadvusväliselt;

● kas pelgalt näosilueti näitamisest piisab, et hinnata teatud isikulisi tunnuseid, nagu sugu, vanus, atraktiivsus (vt fotot A),

● kui selge (visuaalselt detailne) ja rikas peaks olema näokujutis, et hinnata seda teatud omaduste, näiteks atraktiivsuse alusel (vt fotot B)?

Nimetatud küsimused mängivad olulist rolli mitmetes õiguslastes situatsioonides, kus nägude tajumise ja äratundmisega praktiliselt tegeldakse. Nagu näiteks fotorobotite koostamine, turva-kaamera usaldusväärse küsimus jmt.

KAS EELISTAME ENDASARNAST?

Huvipakkuva tulemuseni jõudis Stanfor-di Ülikooli professor Jeremy Bailenson, kes nädal enne 2004. aasta USA presiden-divalimisi korraldas oma kolleegidega põneva katse 240 vabatahtlikuga. Ta palus osalejatel hinnata kahe põhikandi-daadi, George W. Bushi ja John Kerry võiduvõimalusi. Kahe kandidaadi näo-fotod esitati osale katsetes osalejatest töö-deldud kujul, kasutades morfimist. Mor-fimine on tehnika, mis võimaldab foto-sid omavahel n-ö kokku kombineerida ning tulemuseks on kahe (või ka enama) näo põhjal moodustuv "keskmine". Tule-mused näitasid, et hindajad, kel polnud katse eel kindlat poliitilist eelistust, valisid niisugused kandidaatide näopildid, mida oli morfitud nende enda näopildiga.

Lombroso, Galli, Lavateri ja Galtoni juurde tagasi tulles võib nentida, et nende katsed tõestada teatud üksikute näotunnuste seost mõne kindla isiku-omadusega luhtusid. Ometi ei saa me sellesuunalist mõtlemist päriselt unusta-da. Nägudeuurijad peavad ilmselt roh-kem tähelepanu pöörama mitte niivõrd üksikutele näotunnustele, kuivõrd just teatud konfiguratsioonidele ja näotun-nuste omavaheliste suhete kogumitele, ning võib-olla seejärel saab tõdeda, et raamatu hindamine kaane järgi ei olegi nii lootusetult rumal tegevus. Ühes aga saab juba praegu olla kindel: sõltumata sellest, kas näo põhjal on võimalik õiges-ti hinnata isiku kui isiksuse seadumusi, eksisteerivad näopõhises karakteritajus tugevad stereotüübid, mis on ühised suurele osale inimestest. Ja see on tähtis teadmine. Ärgem unustagem, et meie suhtumine, eelistused, valikud ja toi-mingud sõltuvad olulisel määral sellest, kuidas me teisi inimesi kui isikuid tajume. Teiste inimeste tajumisel tuleb nägu ette *prima facie*. ■

NÄOSILUETT

A

Näosilueti näidis. Stanfor-di Ülikooli teadlase Nicolas Davidenko uurimistulemused näitavad, et näosilueti tajutakse sarnaselt tavalistele näofotodele ning nad sisaldavad piisavalt informatsiooni, et hinnata inimeste sugu, vanust ning atraktiivsust.

RUUDUSTATUD NÄGU

B

Talis Bachmanni uuringutulemuste kohaselt suudavad hindajad anda atraktiivsuse hinnanguid ka siis, kui näokujutise ruumilist detailsust on olulisel määral vähendatud.

LOE VEEL

- Albright, L., Kenny, D. A., Malloy, T. E. (1988). Consensus in personality judgments at zero acquaintance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55 (3), 387–395.
- Bachmann, T. (2007). When beauty breaks down: Investigation of the effect of spatial quantisation on aesthetic evaluation of facial images. *Perception*, 36, 840–849.
- Bachmann, T., Nurmoja, M. (2006). Are there affordances of suggestibility in facial appearance? *Journal of Nonverbal Behavior*, 30, 87–92.
- Ballew II, C.C., Todorov, A. (2007). Predicting political elections from rapid and unreflective face judgments. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.0705435104
- Davidenko, N. (2007). Silhouetted face profiles: A new methodology for face perception research. *Journal of Vision*, 7(4), 1–17.
- Engell, A.D., Haxby, J.V., Todorov, A. (2007). Implicit trustworthiness decisions: Automatic coding of face properties in the human amygdala. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 19, 1508–1519.
- Hönekopp, J. (2006). Once More: Is Beauty in the Eye of the Beholder? Relative Contributions of Private and Shared Taste to Judgements of Facial Attractiveness. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 32(2), 199–209.
- Knutson, B. (1996). Facial expressions of emotion influence interpersonal trait inferences. *Journal of Nonverbal Behavior*, 20(3), 165–182.
- Masip, J., Garrido, E., Herrero, C. (2003). Facial appearance and judgments of credibility: The effects of facial babyishness and age on statement credibility. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 129(3), 269–311.
- Nurmoja, M. (2005). Interrogative Suggestibility, Trait-Related and Morphofeatural Characteristics of Human Phenotype. Magistritöö, Tartu Ülikool.
- Scheib, J. E., Gangestad, S. W., Thornhill, R. (1999). Facial attractiveness, symmetry and cues of good genes. *Proceedings: Biological Sciences*, 266(1431), 1913–1917.
- Zebrowitz, L. A., Collins, M.A. (1997). Accurate social perception at zero acquaintance: the affordances of a Gibsonian approach. *Personality and Social Psychology Review*, 1(3), 204–223.
- Zebrowitz, L. A. (1997). *Reading Faces*. Westview, Boulder, CO.
- Todorov, A., Mandisodza, A.N., Goren, A., Hall, C.C. (2005). Inferences of competence from faces predict election outcomes. *Science*, 308, 1623–1626.
- Willis, J., Todorov, A. (2007). First impressions: making up your mind after a 100–Ms exposure to a face. *Psychological Science*, 7(7), 592–598.

AUTORITEST

MERLE NURMOJA (1972) on lõpetanud Tartu Ülikooli psühholoogia osakonna ja kaitsnud teadusmagistri-kraadi aastal 2005. Töötanud psühholoogia õppetooli juhatajana ja õppejõuna Sisekaitseakadeemias aastatel 2001–2007. Tartu Ülikooli psühholoogia instituudi doktorant ning Eesti Käitumis- ja Terviseteaduste Keskuse taju ja teadvuse grupi liige. Peamised uurimisvaldkonnad: nägude taju (näotunnuste ja -väljenduste roll nägude tajus); küsitlemissisendatavuse problemaatika.

TALIS BACHMANN (1951) on Tartu Ülikooli avaliku õiguse instituudi kognitiiv- ja õiguspsühholoogia professor, Eesti Käitumis- ja Terviseteaduste Keskuse nõukogu liige, taju ja teadvuse grupi juht. Lõpetanud Tartu Ülikooli psühholoogina 1974. aastal. Psühholoogiateaduste kandidaat, PhD. Töötanud lisaks Tartu Ülikoolile TLÜ-s (1992–1995 rektor) ja Portsmouthi Ülikoolis. Riigi teaduspreemia laureaat sotsiaal-teadustes 2001 ja 2006. Peamised uurimisvaldkonnad: taju ja tähelepanu eksperimentaalpsühholoogia; teadvuse mikrogenesi uurimine kognitiivpsühholoogiliste ja neuroteaduslike meetoditega; nägude ja objektide kujutiste äratundmine.